

**იამზე გაგუა, მაია დანელია, ეკატერინე კობახიძე,
ნინო რუხაძე**

ლათინური იურიდიული ტერმინების გადმოცემისათვის ქართულად

ქართულ ენაზე დღემდე არ მოგვეპოვება ისეთი ნაშრომი ლათინური იურიდიული ტერმინოლოგიის შესახებ, რომელიც დააკმაყოფილებდა სპეციალისტთა და ამ საკითხებით დაინტერესებულ მკითხველთა მოთხოვნებს. ამჟამად არსებული ორიოდ საცნობარო ხასიათის იურიდიული ტერმინოლოგიური ლექსიკონი მცირე მოცულობისაა და ფაქტობრივი თუ ტერმინოლოგიური სახის უზუსტობის გამო ამ პრობლემის გადასაჭრელად ვერ გამოდგება.

თანამედროვე ევროპული ქვეყნების ეროვნული სამართლისა და საერთაშორისო სამართლის იურიდიული ტერმინოლოგია, ძირითადად, რომაული სამართლის მიერ გამომუშავებული ფორმულებითა და ცნებებით საზრდოობს. რომაული სამართლის საფუძვლების ღრმა ცოდნის გარეშე შეუძლებელია მაღალი დონის პროფესიონალი იურისტის ჩამოყალიბება.

ქართულ ენაზე ლათინური იურიდიული ტერმინოლოგიის შესახებ ნაშრომის შექმნა მნიშვნელოვანია არა მარტო სპეციალისტებისათვის, არამედ ყველასთვის, ვინც სამართალმცოდნეობის საკითხებით არის დაინტერესებული.

ლათინური იურიდიული ტერმინოლოგია წარმოადგენს 2011 წელს რუსთაველის ფონდის მიერ დაფინანსებულ პროექტს (ხელმძღვანელი პროფ. ლ. ალექსიძე), რომელიც მიზნად ისახავს ორი წლის მანძილზე სალექსიკონო ფორმატის ნაშრომის შექმნას. ამ ეტაპისათვის დასრულებულია ლათინური იურიდიული ტერმინების გამოკვლევა (დაახლოებით 5000 სალექსიკონო ერთეული), რასაც მოსდევს ლათინური ფრაზეოლოგიზმებისა და გამონათქვამების ლექსიკონი ქართული თარგმანითურთ. ნაშრომს დაასრულებს დანართი, რომელიც იქნება ორგანოფილებიანი: პირველში შევა ინფორმაცია ცნობილ სამართალმცოდნეთა შესახებ, რომელთა სახელებთან არის დაკავშირებული ამა თუ იმ კანონის შექმნა, მეორე ნაწილში გათვალისწინებულია ლათინური გრამატიკის მოკლე ცნობარის დართვა, რომელიც დახმარებას გაუწევს ლექსიკონით სარგებლობისას მას, ვინც კარ-

გად (ან საერთოდ) არ იცის ლათინური ენის გრამატიკა.

ნაშრომის ძირითად ნაწილს წარმოადგენს იურიდიულ ტერმინთა ლექსიკონი, რომელიც ასეთი სახისაა: ჯერ მოცემულია ლათინური ტერმინი ქართული ტრანსკრიფციით, მახვილის მითითებით, შემდეგ ტერმინის თარგმანი ქართულად, რასაც მოსდევს ლათინური ტერმინის ქართული შესატყვისი, ასეთის არსებობის შემთხვევაში, შემდეგ მოცემულია სამნაწილიანი განმარტება. პირველში წარმოდგენილია ლათინური ტერმინის განმარტება რომის სამართალში, მეორეში – ტერმინის მნიშვნელობა მოქმედ კანონმდებლობაში, მესამეში – ტერმინის ქართულ სამართლებრივ სივრცეში პირველად დადასტურების შემთხვევა. ნიმუშისათვის დავასახელებთ ორ მაგალითს:

codex, dicis [კო'დექს „დაფა“] კოდექსი

I. წიგნად აკინძული, ცვილით დაფარული ხის ფირფიტა, პაპირუსის ან პერგამენტის გრაგნილი. c. accepti et expensi შემოსავლისა და გასავლის წიგნი;

II. საკანონმდებლო აქტი, რომელშიც გაერთიანებულია და სისტემატიზირებულია ერთგვაროვან სამართლებრივ ურთიერთობათა მარეგულირებელი სამართლებრივი ნორმები. „საქართველოს საარჩევნო კოდექსი“ (2011)

III. „ხოლო კოდიკოი არს სახელი ჰრომაული და ეწოდების გუჯარსა გავრცელებით მქონებელსა სამეფოთა რათმე პირთასა და სჯულის-დებათასა და ესეცა მრავალ წიგნებად არს განყოფილ სიმრავლისათვის, რომლისა წიგნებისა ნაწილები და თავები ფერად-ფერადთა მიზეზთათვის წარმოიტყვის“ (დიდი სჯულ., 1975 : 137)

ამ მაგალითში ჯერ მოცემულია ტერმინი სახ. ბრუნვაში (codex), შემდეგ – ნათ.-ის ფორმა არასრულად (dicis), რაც მიუთითებს, რომ სახ.-ში სრულად არ ჩანს სახელის ფუძე; შემდეგ კვადრატულ ფრჩხილში წარმოდგენილია მახვილიანი ფორმა და ტერმინის ქართული თარგმანი, „დაფა“. შემდეგ მოდის ტერმინის განმარტებები.

constitutio, onis [კონსტიტუ'ციო, კონსტიტუ'ციო „დადგენილება“, „ნორმა“, „წესი“] კონსტიტუცია

I. დადგენილება, ნორმა, კანონი; როგორც ჩანს, რომის სამართალში რესპუბლიკის ხანაშივე არსებობდა კონსტიტუციები (მაგ. c. Rutiliana).

II. სახელმწიფოს ძირითადი და უზენაესი იურიდიული ძალის მქონე კანონი. „საქართველოს კონსტიტუცია სახელმწიფოს უზენაესი კანონია. ყველა სხვა სამართლებრივი აქტი უნდა შეესაბამებოდეს

კონსტიტუციას” (საქ. კონსტ., 1995, მე-6 მუხლი).

III. „კონსტიტუცია საქართველოს უზენაესი კანონია. არ შეიძლება გამოქვეყნებულ იქნეს კანონი, დეკრეტი, ბრძანება ან განკარგულება, რომელიც კონსტიტუციის დებულებათა და მათი დედაზრის წინააღმდეგა“ (საქ. კონსტ., 1921, მე-8 მუხლი).

მოცემულ მაგალითში ლათინური ტერმინის ორი ტრანსკრიფცია არის მოცემული: კონსტიტუტო და კონსტიტუციო, პირველი წარმოთქმა კლასიკური ლათინურის შესაბამისია, მეორე კი – შუასაუკუნეებისა (დაახ. ახ. წ. IV ს.).

ლექსიკონში შევიდა შუასაუკუნეებში და გვიანდელ ლათინურში ჩამოყალიბებული სიტყვები, რომლებიც არ გვხვდება კლასიკური ხანის ლათინური ენის ლექსიკონებში, მაგრამ ისინი გამოიყენება თანამედროვე იურიდიულ ტერმინოლოგიაში. მაგ. *advocatura, procuratura, attestatio, beneficiarius, condificatio, certificatio* და სხვ., ლექსიკონში არ შევიტანეთ ლათინური ძირის სიტყვები, რომელთა ტერმინებად ჩამოყალიბებაში სხვა ენები მონაწილეობდნენ. მაგ. საერთო ნუსხაში არ მოხვდა: *პლურალიზმი, კონსტიტუციონალიზმი, მუნიციპალიტეტი*, არც ბოლო ხანებში ჩვენში გავრცელებული ტერმინი *cohabitata კოჰაბიტაცია*, რომელიც ფრანგულიდან არის შემოსული და ნიშნავს *თანაცხოვრებას*. იგი აშკარად ლათინური სიტყვაა, რომელიც კლასიკური ხანისა და შუასაუკუნეების ლათინურში არ გვხვდება, თუმცა ამ პერიოდის ლათინურში დადასტურებულია ზმნა *cohabitare თანაცხოვრება*. არსებობს ასეთი იურიდიული სენტენცია: *Fraus et ius nunquam cohabitabant – ტყუილი და სამართალი ერთად ვერასდროს თანაარსებობდნენ*.

საყურადღებოა ლათინური ტერმინის ქართულ სამართლებრივ სივრცეში პირველად დადასტურების საკითხი, რომელიც ლექსიკონში მესამე პუნქტადაა შეტანილი. ამ მიზნით დამუშავდა ქართული სამართლის ძეგლები. უნდა აღინიშნოს, რომ ლათინური ტერმინების ქართულ სამართლებრივ სივრცეში გამოჩენა საეკლესიო სამართლის ძეგლებში XI-XII საუკუნეებიდან დასტურდება, კერძოდ: პეტრიწონის მონასტრის ტიპიკონში და მცირე და დიდი სჯულის კანონში; მაგ: *codex კოდიკოი, curator კურატორი, domesticus დომესტიკოსი, legatus ლიდატი, institutiones ისტიტუტიონნი, kalendae კალენდობანი, titulus ტიტლოსი, tribunus ტრიბუნუსი, optio ოფტიონი* და სხვ., რომლებიც ქართულ საეკლესიო სამართალში ბერძნული ენიდან უნდა დამკვიდრებულიყო ზეპირი გზით.

ლათინური იურიდიული ტერმინების მეორე ტალღა ქართულ დოკუმენტებსა და კანონებში შემოიჭრა საქართველოს რუსეთთან მჭიდრო ურთიერთობის შედეგად. ამ დროს მკვიდრდება ტერმინები: *appellatio* აპელაცია, *caeremonia* ცერემონია, *collegium* კოლეგია, *corpus* კორპუსი, *deputatus* დეპუტატი, *gubernator* ლუბერნატორი, *mediator* მედიატორი და სხვ.

რამდენიმე იურიდიული ტერმინის გამოჩენა საქართველოს დამოუკიდებლობის პერიოდს უნდა უკავშირდებოდეს: *annexio* ანექსია, *naturalisatio* ნატურალიზაცია. უნდა აღინიშნოს, რომ ლათინურ ტერმინთა დამკვიდრება ქართულ საკანონმდებლო დოკუმენტებში დღესაც გრძელდება, რაც მეტყველებს ლათინური ენის მნიშვნელოვან როლზე იურიდიული ტერმინოლოგიის ჩამოყალიბებაში.

ლათინური ტერმინების ქართულად გადმოცემისას ვითვალისწინებდით ტრადიციულად დამკვიდრებულ წესებს, რომელთა თანახმად:

1) **-ia**-ზე დაბოლოებული სახელი ქართულადაც **-ია**-თი ბოლოვდება, რაც ბუნებრივია ქართულისთვისაც და მისი გადმოცემა არავითარ სირთულეს არ ქმნის. მაგ. *materia* მატერია, მასალა, რისგანაც არის დამზადებული რაიმე; *memoria* მემორია, მეხსიერება, ხსოვნა, მოგონება.

2) **-tia** სუფიქსიანი ტერმინები ქართულად ტრადიციულად **-ცია** დაბოლოებით გადმოდის: *სენტენცია* სენტენცია, აზრი, განაჩენი; *indulgentia* ინდულგენცია, შეწყალება; *patientia* პაციენცია, მოთმინება; *potentia* პოტენცია, ძალა.

3) **-tio** სუფიქსიანი სახელებიც **-ცია**-თი გადმოდის ქართულად: *probatio* პრობაცია, მოწონება; *degustatio* დეგუსტაცია, დაგემოვნება; *ovatio* ოვაცია (მცირე ტრიუმფი); *frustratio* ფრუსტრაცია, შეცდომაში შეყვანა; *eruditio* ერუდიცია, განათლება.

4) **-sio** სუფიქსიანი ტერმინები **-სია**-თი გადმოიცემა: *expansio* ექსპანსია; *expressio* ექსპრესია, გამომსახველობა; *excisio* ექსცისია, დაწერვა (ქალაქის); *remissio* რემისია, შესუსტება.

5) ზოგჯერ **-tio** და **-io** სუფიქსიანი სახელები ინარჩუნებენ ფუძისეულ **-n** თანხმოვანს, რომელიც სახელობითში არ ჩანს და სხვა ბრუნვებში (წოდებითის გარდა) აღდგება: *decurio* (ნათ. *decurionis*) დეკურიონი, ათეულის მეთაური; *regio* (ნათ. *regionis*) რეგიონი, მხარე; *motio* (ნათ. *motionis*) მოციონი, მოძრაობა; მაგრამ ამავე ძირის სიტყვა *emotio* (ნათ. *emotionis*) გადმოდის სახელობითის ფორმით: *ემოცია*, ამოძრავება, რომელიც ფრანგულის გზით არის შეთვისებული.

6) **-(i)um** სახელები საშუალო სქესისაა, მათი ნაწილი ინარჩუნებს

-um დაბოლოებას: *beneficium*, ბენეფიციუმი, წყალობა; *praesidium* პრეზიდიუმი, დაცვა; *consilium* კონსილიუმი, რჩევა, თათბირი.

7) ნაწილი ამ სუფიქსიანი სახელების ჩამოიცილებს -(i)um დაბოლოებას: *argumentum* არგუმენტი, საბუთი; *documentum* დოკუმენტი, ნიმუში; *testamentum* ტესტამენტი, ანდერძი; *suicidium* სუიციდი, თვითმკვლელობა; *plebiscitum* პლებისციტი, ხალხის გადაწყვეტილება.

8) ნაწილი ამ ტიპის სახელებისა -ia დაბოლოებით გადმოდის: *imperium* იმპერია, ძალაუფლება; *stipendium* სტიპენდია, სამხედრო მოსამსახურეთა ქირა; *praemium* პრემია, ჯილდო; *subsidium* სუბსიდია, დახმარება. ამ სახელებისათვის -ia მრავლობითი რიცხვის ფორმანტია: *imperia*, *stipendia*, *praemia*, *subsidia*.

9) -fex (ნათ. -cis) სუფიქსიანი სახელები მხოლობითის ფორმითაც გადმოიცემა და მრავლობითისაც: *pontifex* პონტიფექსი, უმაღლესი ქურუმი (მხოლ. რიცხვის სახელობითი), *pontifices* პონტიფიკები (მრავ. რიცხვი; ამოსავალია სახელის ფუძე pontific-), შესაძლებელია *პონტიფექსებიც* (მხოლ. რიცხვის ფორმიდან); მაგრამ *princeps* პრინცეპსი, პირველი პირი (მხოლ. რიცხვში) და *principes* პრინცეპსები (ამოსავალია სახელის ფუძე princip-).

10) -arius სუფიქსიან სახელთა ნაწილი არსებითია, ნაწილი კი – ზედსართავი. ზოგიერთი სახელობითის ფორმით გადმოდის, ზოგიერთი სახელი კი -us-ის გარეშე გადმოიცემა: *archivarius* არქივარიუსი, არქივის გამგე; *notarius* ნოტარიუსი, მდივანი, მაგრამ *beneficiarius* ბენეფიციარი, გარკვეული შეღავათებით მოსარგებლე; *emisarius* ემისარი, საგანგებო დავალებით გაგზავნილი პირი.

11) ასევეა -arium-ზე დაბოლოებული სახელებიც. ზოგი ინარჩუნებს -um დაბოლოებას, ზოგიც ჩამოიშორებს: *compendium* კომპენდიუმი, მოკლე შინაარსი, მაგრამ *commentarium* კომენტარი, შენიშვნა.

12) -ns (ნათ. ntis) სუფიქსიან სახელთა უმრავლესობა ინარჩუნებს ფუძისეულ -t თანხმოვანს: *patiens* (*patientis*) პაციენტი, მომთმენი; *migrans* (*migrantis*) მიგრანტი, გადასახლებული, მაგრამ გვაქვს რამდენიმე არა იურიდიული ტერმინი სახელობითის ფორმით; (*homo*) *sapiens* (ჰომო) საპიენსი, (*Iuppiter*) *Omnipotens* (იუპიტერ) ომნიპოტენსი, ყოვლისშემძლე; მათემატიკური ტერმინები: *secans* (*secantis*) სეკანსი, გადამკვეთი, *tangens* (*tangentis*) ტანგენსი, მხები.

არის შემთხვევები, როცა სახელი აშკარად ლათინურია, მაგრამ წარმოთქმა არ შეესაბამება არც კლასიკურს და არც შუასაუკუნეების ლათინურს. მაგ. გვაქვს *mancipatio*, რაც ქართულად გვაძლევს მანციპა-

ცია-ს, მაგრამ იმავე ძირიდან ნაწარმოები *emancipatio* გადმოვიდა *ემან-სიპაციად* (ci-ს si-დ წაკითხვა არ არის დამახასიათებელი ლათინურისთვის). ეს აიხსნება იმით, რომ ეს ტერმინი რუსულიდან არის შეთვისებული, სადაც რომელიმე ევროპული ენიდან მოხვდა.

ჩვენ მხოლოდ ისეთი სუფიქსები განვიხილეთ, რომლებიც ყველაზე მეტად გამოიყენება ტერმინთა წარმოებაში და ვნახეთ, რომ მათი გადმოცემისას აბსოლუტური ერთგვაროვნება არ არის. ამის მიზეზი ის არის, რომ ეს ტერმინები სხვადასხვა დროსა და სხვადასხვა გზით შემოვიდა ქართულში. ჩვენ, რა თქმა უნდა, ტრადიციას ვითვალისწინებთ ამ სახელთა გადმოცემისას, მაგრამ პრობლემის წინაშე ვდგებით, როცა ახალი ტერმინის გადმოცემა გვიხდება, მაგ. *hereditarius* *ჰერედიტარი* თუ *ჰერედიტარიუსი*, მემკვიდრე; *fructuarius* *ფრუქტუარიუსი* თუ *ფრუქტუარი*, პირი, რომელსაც დროებით აქვს მინიჭებული უფლება ფლობდეს ნივთს. როგორ უნდა გადმოვცეთ *ratio* (*rationis*) *გონება*, აზრი, როცა მისი არც *რაცია*-დ გადმოტანა შეიძლება, რადგან ასეთი სიტყვა სხვა შედგენილობისა და სხვა მნიშვნელობისაა, მას არც *რაციონი* შეესაბამება, რომელიც გერმანულის გზითაა შემოსული და *ულუფას* ნიშნავს, ამიტომ გერჩება მხოლოდ სახელობითის ფორმა, *რაციო*.

როცა ლათინურ ტერმინს არ ეძებნება ქართული შესატყვისი, ვუწერთ მხოლოდ თარგმანს და განმარტებას. მაგ. *iussum* [იუ'სსუმ "ბრძანება"] *ბრძანება*, განკარგულება.

ვფიქრობთ, ამგვარად შედგენილი იურიდიულ ტერმინთა ლექსიკონი გარკვეულ სამსახურს გაუწევს არა მარტო იურისტებს, არამედ ყველა დაინტერესებულ პირს.

ლიტერატურა

დიდი სჯულ., 1975 – დიდი სჯულისკანონი, გამოსაცემად მოამზადეს ე. გაბიძაშვილმა, ე. გიუნაშვილმა, მ. დოლაქიძემ, გ. ნინუამ, მეცნიერება, თბ., 1975.

მ. ჭაბაშვილი, უცხო სიტყვათა ლექსიკონი, თბ., 1989.

Adolf Berger, *Encyclopedie Dictionary of Roman Law*, Vol. 43, Part II (Clark: The Lawbook Exchange, LTD, 1953).

J. Gray, *Lawyers' Latin*, London, 2002.

М. Бартошек, *Римское право*, Москва, 1989.

**Iamze Gagua, Ekaterine Kobakhidze, Maia Danelia,
Nino Rukhadze**

Towards the Equivalences of Latin Legal Terms

Summary

Production of work on legal Latin terminology is important not only for students and specialists studying law but also generally for people interested in legal issues. Roman law includes almost perfect model of classification, which consists of general part of legal forms. Though, along with development of civilization during the centuries and different changes, legal forms have been changed but mainly, roman classification has still preserved its importance. Therefore, legal terminology of national and international law of modern European countries have source from forms and concepts of Roman law. Nowadays, it is considered impossible to become a high professional in law without deep knowledge of basics of Roman law. Those specialists and students, who are interested in these issues have problems concerning with writing and translation of legal terms and phraseological forms. It is important to have knowledge as far as of law and of Latin, as a language of legal terms for preventing mistakes in translation of Latin legal terms. At present we do not have any work which will completely satisfy interests of legal community. Today we have some reference type of works, but because of small amount and factual or terminological mistakes, they do not satisfy requirements of those students and specialists, who have to use legal terms during their studying or researches. Therefore, it will be somehow novelty in Georgian scholarship to create academic type of work with exquisite language and terms, which will include not only translation of terms, definition and Georgian equivalents, but also information about the source, documentation of primary introduction of the term in Georgian legislative space and approving of certain cases of usage of Latin terms in Georgian legal acts. The article is dedicated to the ways of solving and analyzing the problems, arisen during the project ("Latin legal terms") regarding the fundamental researches, funded by Shota Rustaveli National Foundation in 2011.